

Д. М. Сковронський

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
асистент кафедри теорії та філософії права,
канд. юрид. наук

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ З ПОЗИЦІЇ СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ

© Сковронський Д. М., 2015

Охарактеризовано соціальну державу з позиції системно-функціонального підходу. Сьогодні достатньо відстежено і проаналізовано історію ідеї соціальної держави і висвітлено практику її інституціоналізації та функціонування. Вивчено специфічні риси акумуляції і перерозподілу нею національних ресурсів. Розглянуто досвід реалізації патронажної ролі держави. На цій основі виявлено і плюси, і мінуси, які неминуче супроводжують виконання державою такої ролі. Показано неоднозначні економічні, політичні, етичні, психологічні та інші наслідки її втілення в повсякденне життя.

Держава – багатоаспектне утворення. Особливості кожного з аспектів її структури і діяльності, що фіксуються науковою думкою, отримують свої відповідні визначення, які, за прийнятим в науці звичаєм, одночасно стають і номінаціями держави як такої. Наприклад, через позначення тієї або іншої форми правління воно загалом кваліфікується або як республіка, або як монархія. Державу ж, характеристика якої є похідною від констатації властивого їй типу політико-територіального устрою, атестують як унітарну або федеральну. Залежно від ступеня її безпосередньої участі в суспільно-економічних процесах (якщо ступінь брати у крайнощах) вона є інтервенціоністською або оптимальною.

Ключові слова: соціальна держава, громадянське суспільство, інтереси, соціальний, політика.

Д. М. Сковронский

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА С ПОЗИЦІЙ СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПОДХОДА

Охарактеризовано социальное государство с позиции системно-функционального подхода. Сегодня достаточно прослежена история идеи социального государства и освещена практика ее институционализации и функционирования. Изучены специфические черты аккумуляции и перераспределения ею национальных ресурсов. Рассмотрен опыт реализации патронажной роли государства. На этой основе выявлены и плюсы, и минусы, которые неизбежно сопровождают выполнение государством такой роли. Показаны неоднозначные экономические, политические, этические, психологические и другие последствия ее воплощения в повседневную жизнь.

Государство – многоаспектное образование. Особенности каждого из аспектов его структуры и деятельности фиксируются научной мыслью, получают свои соответствующие определения, которые, по принятым в науке обычаям, одновременно становятся и номинациями государства как такового. Например, из обозначения той или

иной формы правления оно вообще квалифицируется или как республика, или как монархия. Государство же, характеристика которого является производной от констатации присущего ему типа политико-территориального устройства, аттестуют как унитарное или федеративное. В зависимости от степени его непосредственного участия в общественно-экономических процессах оно выступает интервенционистским или оптимальным.

Ключевые слова: социальное государство, гражданское общество, интересы, социальный, политика.

D. M. Skovronsy

DESCRIPTION POSITION WELFARE STATE WITH SYSTEMIC-FUNCTIONAL APPROACH

History today is followed the idea of the welfare state and highlighted the practice of institutionalization and functioning. The specific features of its accumulation and redistribution of national resources are studied. The experience of implementation patronage role of the stat are carefully considered. Mixed economic, political, ethical, psychological and other consequences of its implementation in daily life are explained. The state is subject to a civil society and endowed with supreme authority. It acts as the system of social categories. The term “welfare state” is widely used in the legal and economic literature and understood as a state that provides social orientation of the market economy to redistribute income in favor of those who need support and concern from the state and the society, overcoming social inequality and so on. The existence of the welfare state is associated with democracy, as it is believed that one of the most important factors of its formation is the impact of civil society.

The modern concept of the welfare state comes from the fact that this is a state that puts its main objective the achievement of the welfare of the society and its members, provide citizens with decent living conditions and a free, comprehensive development; ensure social protection and promotes broad participation of people in social development and use of the results for human rights and fundamental freedoms. The analysis of the relationship of civil society with other attributes of the welfare state are explained that civil society sets dynamic welfare state, plays a great role in its development. The functions of the welfare state are the main activities of the welfare state, expressing its essence.

Key words: welfare state, social, politics, society, interests.

Постановка наукової проблеми та її значення. Починаючи з другої половини ХХ ст., в концептуально-понятійний апарат державознавства і юриспруденції увійшли і міцно в ньому закріпилися положення про сучасну державу не тільки як про республіканську (монархічну), унітарну (федеральну), ліберальну (авторитарну), правову, світську тощо, але також як про соціальну. Добре відомо, що формула “соціальна держава” присутня в низці прийнятих в останні десятиліття конституцій та активно використовується в політичному і юридичному житку.

За допомогою цієї формули ті, хто звертається до неї, маркують діяльність держави за перерозподілом наявної в суспільстві сукупності матеріальних та інших благ відповідно до принципів “соціальної справедливості”. Дух цих принципів – розсудливий, суворий і непохитний – вимагає забезпечити кожному “гідний рівень життя”, унеможливити або мінімізувати “невиправдані соціальні відмінності” між людьми, вирівнювати “неоднакові стартові життєві можливості” індивідів, допомагати всім стражденим, тим, хто потребує допомоги тощо.

Мета і завдання дослідження. Хоча знань і досліджень щодо соціальної держави у сучасній науці нагромаджено чимало, деякі дуже важливі аспекти природи феномену, який цікавить нас, все ще не вповні досліджено і з’ясовано. Зокрема, не отримало належної уваги співвідношення

соціальної держави і права. Необхідність і користь аналізу проблеми “соціальна держава – право” виникає з того, що він дає змогу продовжити і поглибити пізнання модусів буття обох названих об’єктів, дозволяє знайти повнішу та достовірнішу інформацію про них. Тому вказаний аналіз такий актуальний і в теоретичному, і в прагматичному сенсі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Щодо проблеми соціальної держави вкрай рідко відкрито і виразно говорять про те, що, власне, розуміють під самою державою. Тому часто-густо залишається незрозумілим утворення, яке починають вважати соціальним. Власне розуміння і тлумачення цієї проблеми дали Т. Парсонс, Ж. Марітен, Е. Дюркгейм, Дж. Ролз, М. Матузов, В. Кемеров та ін.. Загалом проблема соціальної держави знайшла своє відображення і у працях Аристотеля, М. Арагона, В. Бабкіна, М. Байтіна І. Бентама, К. Біденкофа, А. Венгерова, Г. Гаджієва, Р. Дарендорфа, К. Гельвеція, Ф. Гегеля, І. Канта, В. Ковальчука, М. Козюбри, В. Копейчикова, О. Лукашева, О. Петришина, Ю. Пивоварова, В. Погорілка, Г. Хеллера, Б. Кістяківського, С. Котляревського, П. Новгородцева, М. Палієнка, П. Рабіновича, О. Скрипнюка, Ф. Тарановського, Є. Танчева, В. Ткаченка, Ю. Тодика, Ф. Фабриціуса, К. Хессе, В. Четверніна, Г. Шершеневича, Ю. Шемшученко, О. Шлехта та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У соціальному житті, окрім управлінських і правових механізмів, є насправді базовий елемент, безпосередньо вкорінений у бутті і такий, що володіє свободою волі, а саме особистість.

Як зазначає сучасний російський теоретик права М. Матузов, “уся система політичних зв’язків, форм, структур замикається в решті-решт на людині, заради неї існує держава, право, закони, влада. Вона – головна фігура на політичній арені” [1, с. 23]. І цей елемент потенційно містить нескінченні можливості для соціального й індивідуального розвитку. Системний підхід, що органічно охоплює функціональну характеристику держави, передбачає дослідження і держави, і громадянського суспільства всередині стійкої цілісності, якою є суспільство, і розгляд їх у взаємовпливі та взаємозв’язку.

Для виявлення умов системного розвитку держави і громадянського суспільства потрібно звернутися до структурно-функціональної соціальної концепції Т. Парсонса, у якій аналізуються умови, необхідні для виживання системи. Соціальна система, щоб не загинути, повинна більш-менш ефективно здійснювати інваріантний набір функцій і володіти необхідними структурами (підсистемами) для їх успішного здійснення. Саме таку загальнометодологічну установку покладено в основу вибраного для нашого дослідження функціонального підходу до розуміння соціальної держави.

Будь-яка система, на думку Т. Парсонса, має розв’язувати свої функціональні проблеми. Політична система не є винятком, і її основна функція – досягти мети, тобто визначити цілі суспільства, засоби їх досягнення і мобілізувати необхідні для цього ресурси. У зв’язку з цим політична система має бути: універсальною, тобто поширювати свою дію на всіх членів суспільства; владною, тобто рішення, що приймаються в межах політичної системи, повинні мати загальнообов’язковий характер і підкріплюватися можливістю примусу; легітимною, тобто відповідною суспільним очікуванням і ґрунтуватися на згоді суспільства [2, с. 5].

Будь-яка держава як основний інститут політичної системи цілком відповідає першим двом критеріям, оскільки вони зорієнтовані на “зовнішній”, формальний вираз державності. Тобто легітимність держави визначається справжньою згодою з боку громадянського суспільства, його своєрідною цензурою, відсутність або наявність якої призводить до вибудовування тієї або іншої форми соціальної реальності [3, с. 34].

Держава підпорядкована громадянському суспільству і наділена вищою владою не на основі власних прав, а відповідно до вимог загального блага, яке щодо соціальності системною категорією. Як причину еволюційного безвиходу для державності філософ Ж. Марітен вказує неможливість для особистості в такій державі реалізувати свою свободу [4].

На нашу думку, особистість становить базовий елемент соціальної системи та володіє онтологічною укоріненістю в наявному бутті. Адже навіть у тоталітарній державі особистість є

тією точкою, де відбувається легітимація тоталітаризму, легітимація за умовчанням. Там бездіяльність особистості полягає у зруйнуванні горизонтальних зв'язків між членами суспільства і визначенні відносин осіб з маленької букви і Влади з великої.

Саме тому сформовані уявлення про родові властивості громадянського суспільства підкреслюють його позадержавність і навіть протистояння державі та проміжне положення між особою та державою. При цьому головною функцією громадянського суспільства стає опосередкованість взаємовідносин особи і держави. У цій ролі громадянське суспільство виступає не як окрема частина соціуму (“сфера”), а є характеристикою всього соціуму, “способом взаємодії (“зчеплення”) частин суспільства.

У зв'язку із цим потрібно зауважити, що в цьому аналізі використовується сучасна дефініція громадянського суспільства, що описує об'єктивну реальність соціуму. Історично поняття громадянського суспільства було ширшим й охоплювало всю сукупність неорганізованих суспільних процесів, що протистоять владі і державі.

Громадянське суспільство виникає з необхідності компромісу між анархією індивідуальних потреб і цілей та жорсткої детермінації поведінки з боку політичних сил держави. Воно є регулятором взаємодії окремих осіб і груп, які мають специфічні, відмінні від загальноприйнятих і конституційно оформлених інтересів. Відносно особи і соціальних груп громадянське суспільство виконує функції самоідентифікації, захисту, легалізації, зовнішнього представництва, експансії, лобіювання та громадської інституціоналізації. На нашу думку, саме цю проблему можна вирішити за системним підходом.

Е. Дюркгейм у своїх роздумах про суспільство зазначає системний взаємозв'язок громадської думки і суспільного устрою: “ідея, яку ми собі створюємо про колективні звичаї, про те, що вони собою являють або чим вони повинні бути, є чинник їх розвитку. Але сама ця ідея – це факт, який також треба вивчати ззовні, щоб належно його визначити; важливе розуміння цього інституту групою; тільки таке розуміння дієве” [5, с. 11, 12].

Утім, усвідомлення необхідності для соціального розвитку і прямого управління, яке втілює собою держава, і самоорганізації, що виражає дійсний ресурс системи і пов'язана з громадянським суспільством, недостатньо, оскільки в цьому випадку знову стає безособовим суб'єкт соціальної відповідальності, тобто, відсутня спрямованість і критерії розвитку всієї системи загалом. Отже, виявлення закономірностей функціонального підходу до природи держави лише тематизує соціальний запит сучасної соціальності на суб'єктну особистість – і в публічній, і в приватній сферах соціальної взаємодії.

Однією з категорій, яка, на нашу думку, розкриває механізм взаємозв'язку держави і громадянського суспільства, є категорія “соціального факту”, яку в науковий дискурс увів Е. Дюркгейм: “Соціальні факти полягають у способах дій або мислення, розпізнаваних за тією властивістю, що вони здатні здійснювати на окремі свідомості примушувальну дію”. Окрім примусу, соціальний факт характеризується такою необхідною ознакою як “ідеальність”, тобто володіє щодо індивіда “зовнішньою” значущістю і виражає колективні уявлення: “щоб існував соціальний факт, потрібно, щоб принаймні декілька індивідів об'єднали свої дії і щоб ця комбінація породила якийсь новий результат” [5, с. 20].

Розвиваючи думку Е. Дюркгейма, зауважимо, що до соціальних фактів логічно відносити всі способи мислення, діяльності і відчуття, що знаходяться “поза” індивідом і “наділені примусовою силою”. Соціальні факти суб'єктивуються особистістю, при цьому не будучи аспектами її фізіологічної або психологічної природи, а лише фактами її свідомості. Ознаками соціального факту володіють майже всі соціальні інститути, безумовно, враховуючи державу, які в більшості своїй успадковуються особистістю від попередніх поколінь.

Отже, об'єктивне поле взаємодії реальності та особи є полем сенсу, яке підлягає справжній розшифровці і чіє освоєння громадянським суспільством як колективом осіб є шляхом до возз'єднання, гармонізації особистості і суспільства, що може протікати як “єдність осіб в одному етичному цілому” та підштовхувати людство “у напрямі до свободи” [6, с. 414].

Комунікативний дискурс як методологія є спробою зняти фундаментальну суперечність між державою і громадянським суспільством, і в рамках раціоналізованого світу потрібен, за веберівською цілераціональною дією, дискурс вільних автономних учасників політичної (державно-правової) реальності став у ХХ ст. і політичною технологією, і принципом, що організовує відносини в політичному (державно-правовому) просторі.

Проте, сама собою вільна дискусія і поширення ідей не можуть бути гарантом розвитку держави і сумісної адаптації її інтересів та інтересів особистості, оскільки сили, що мають соціальний характер і зацікавлені у збереженні вже наявних форм функціонування і чинять опір будь-яким нововведенням, діють досить ефективно. Ці сили, що забезпечують системі стійкість, можуть призвести і часто призводять на практиці до стагнації в системі соціальної реальності. Тому для цілей розвитку потрібні люди, які усвідомлюють граничні основи побудови державності, і вже тим самим мають можливість здійснювати на державу реальний свідомий вплив.

Оскільки більшість людей не уявляє собі устрій соціальності, то соціальне життя в усій своїй повноті виходить за межі свідомості, останнє не володіє достатньою силою сприйняття для того, щоб відчувати її реальність. Суспільству потрібні свідомі сили, які спеціально працюють у цьому необхідному для всього суспільства напрямі. Як правило, такою силою є соціальна еліта [7, с. 62]. Саме вона чинить опір деструктивним соціальним процесам, що відображають посягання на принципи і засади суспільного устрою. Отже, представник еліти, політично грамотна і соціально діяльна людина, мусить знати, що становить собою і як функціонує політична система суспільства, які її зовнішні атрибути і приховані механізми, які ті дійсні чинники, що здійснюють реальний вплив на її динаміку.

Тобто, виступаючи атрибутом соціальної держави, громадянське суспільство певною мірою суперечить йому, як і кожній державі. Інститути громадянського суспільства завжди перебувають у стані діалогу з владою. Це може бути конструктивна взаємодія, контракція, взаємний контроль, але, в будь-якому випадку, це, виходячи з природи громадянського суспільства, взаємна опозиція. Для соціальної держави опозиційні відносини влади і громадянського суспільства є умовою розвитку її соціальних функцій і чинник ефективності соціальної політики. Це, по суті, зворотний зв'язок, оцінка ефективності діяльності владних структур. Громадянське суспільство формує щодо держави певні очікування, висуває вимоги, пропонує рішення, позначає напрямки розвитку соціальної політики, оцінює дії держави й об'єктивує соціальні суперечності. На нашу думку, саме політична еліта має забезпечувати баланс інтересів держави і громадянського суспільства, що є основою соціальної стабільності і поступального соціального розвитку, що розуміється в категоріях "якості" і "рівня" життя суспільства загалом.

Становлення функціонального підходу до сутності держави, в якому ми намагалися виокремити основні змістовні моменти для історії розвитку гуманітарного знання, є процесом усвідомлення дослідниками основ державності, який уже конститує соціальні зміни в розглянутому вище сенсі.

Центральна ланка організаційної структури держави – державний апарат. Він здійснює управління справами суспільства публічно-владним способом агрегованого і влаштованого; він же офіційно представляє все це суспільство загалом. До тих справ, якими "завідує" апарат держави, належать (разом з безліччю інших турбот) акумуляція і перерозподіл національних багатств згідно із завданнями, які вирішує державно-організоване суспільство. Безперечно, до діяльності, яка іменується "соціальною", держапарат прямо причетний. Щобільше, без нього вона просто неможлива; на ньому лежить неабияка відповідальність за подібну діяльність.

Звідси, проте, не випливає, що державний апарат – єдиний суб'єкт соціальної діяльності, що монополює її. Умовою, витоком, постійним і невіддільним компонентом останньої є також діяльність суб'єкта вже іншого рівня і масштабу: державно-організованого суспільства. Активністю, сукупними зусиллями його членів створюється вся та маса матеріальних і соціокультурних благ, яка потім (тільки будучи створеною) може акумулюватися і перерозподілятися держапаратом у потрібних суспільству цілях: "те, що підлягає розподілу, повинно спочатку бути внесене громадянами у вигляді податку" [8, с. 103]. Немає проведеної, наявної маси цих благ – немає і ґрунту для будь-якої соціальної діяльності. Врешті-решт, держава, тобто державно-організоване суспільство, а не державний апарат, є її генератором і основним агентом.

Отже, по суті, всі громадяни держави в тій або іншій формі і тією чи іншою мірою беруть участь у ній. Тому вона від них залежить, їх інтересом детермінується. Взаємність – іманентна ознака соціального обміну: при соціальних взаємовідносинах ніхто не може отримувати щось від інших, нічого не даючи взамін. Взаємність становить і сокровенний дух права. Однак у праві вона вже набуває форми еквівалентності. У цьому контексті можна погодитися з твердженням В. Нерсисянца, що “...специфіка правової рівності і права взагалі...означає і вимогу відповідності, еквівалента в стосунках між вільними індивідами як суб’єктами права” [9, с. 17]. Великим є діапазон найрізноманітніших цінностей, що фігурують у такому еквівалентному обміні. Точно визначити їх перелік навряд чи можливо. Проте можна і дуже потрібно зафіксувати той факт, що володарями обмінюваних за допомогою права цінностей є не просто людські особи, індивіди (групи індивідів). Ними є суб’єкти права, тобто носії одночасно домагань (які дозволені конкретною соціокультурою) та обов’язків.

Соціальна діяльність сучасної держави, у яку залучено і якою охоплено все її населення, мотивується низкою причин. Займатися нею державно-організоване суспільство (тобто всю масу громадян, які входять до нього, іншими словами – “колективного громадянина”) змушує, на нашу думку, усвідомлення необхідності: а) підтримувати доступний рівень життя членів суспільства як непорушну умову існування та функціонування самої державності; б) зменшувати гостроту властивої будь-якому суспільству соціальної напруженості, запобігати соціальним розколам і конфліктам у ньому; в) дотримуватися (як учасникові світової спільноти держав) гуманітарних нормативів цивілізованого співжиття;

г) виконувати розпорядження етичного обов’язку, запроваджувати в життя моральні установки – принципи: альтруїзм, милосердя, добродійність тощо.

Процесу взаємодії в межах соціальної діяльності сучасної держави не відбувається. Риси обопільності, взаємності їй не властиві [10, с. 10–22]. Про відсутність в її рамках еквівалентного обміну і говорити не доводиться. Такої констатації, здається, достатньо для визнання того, що вона протікає поза сферою права, головною конструкцією якого є саме принцип еквівалентності.

Соціальна діяльність сучасної держави (державно-організованого суспільства, державно-організованого народу), яка здійснюється на основі її одностороннього самозобов’язування, об’єктивно абсолютно необхідна. Вона доцільна і загалом корисна. Мало тих, хто ставить її під питання, хто вважає її непотрібною. Але про стимули, напрями і ліміти цієї діяльності, про використовувані в ній ресурси, засоби і методи, про наслідки (результати), про шляхи її вдосконалення тощо сперечаються постійно і гостро.

У процесі втілення в життя “соціальної справедливості” між суб’єктами надання вказаних благ і суб’єктами їх отримання складаються стосунки асиметрії, оскільки перших у повсякденності зазвичай асоціюють із сильними особистостями, а других (отримувачів) – із слабкими. Лише тому, що сильні самі собою такі, на них (згідно з ідеєю “соціальної справедливості”) вічно лежать одні обов’язки перед слабкими, які свої вимоги про те, що їм належить, природно, завжди обертають до сильних; більше, за розумінням слабких, звертатися нема до кого [11, с. 220].

У сучасному цивілізованому суспільстві майже ніхто не заперечує проти того, що на кожному лежить моральний обов’язок допомагати дітям, інвалідам, людям старшого віку, жертвам стихійних і техногенних катастроф тощо. Потреба цих категорій людей у підтримці з боку співгромадян очевидна.

При здійсненні державою певної соціальної підтримки людей працездатних діють точно ті самі чинники, що “працюють” при наданні “колективним громадянином” допомоги спеціальним категоріям осіб: дітям, особам похилого віку, інвалідам тощо. Ці чинники – це етичні, історичні, суспільно-політичні, цивілізаційні та інші потреби, інтереси, стандарти, що, як правило, відображаються і закріплюються в соціальному законодавстві. Проте перевтілюючись у нього, всі вони все ж і надалі є позаправовими. Під їх впливом стає реальністю соціальна діяльність держави. Вони спонукають державно-організоване суспільство матеріально допомагати (у тій або іншій формі чи розмірі) особам, не здатним до праці, а також людям, які з інших причин відчувають потребу в засобах, необхідних для задоволення насущних потреб. Про ставлення держави до непрацездатних осіб говорилося, мабуть, достатньо, однак цього не скажеш про більш складне ставлення до працездатних людей, які опинилися в бідності. Тут потрібні додаткові пояснення.

На сучасному етапі теоретики права, державознавці і соціологи майже одностайні в тому, що державно-організоване суспільство, безперечно, має обов'язок надавати соціальну допомогу – там і тоді, де і коли люди не в змозі забезпечувати собі мінімальний прожитковий рівень. Такий обов'язок прямо фіксується в більшості чинних конституцій і конкретизується в чинному законодавстві. Правда, з однією неодмінною і вирішальною умовою: первинний і головний обов'язок забезпечувати своє існування лежить на самій працездатній людині. Стосовно нього функція соціальної допомоги, яку реалізує державно-організоване суспільство і його різні інститути, вторинна і субсидіарна. Відповідальність держави настає лише настільки, наскільки потреби цієї людини їй самій ніяк не вдається належно задовольнити.

Проте про два моменти необхідно згадати в цьому контексті. Перший з них – розумна обережність законодавця, без популізму, зважена оцінка ним тих матеріальних (економічно) та інших потрібних ресурсів держави, якими вона може розпоряджатися, щоб реально виконувати взяті на себе соціальні зобов'язання [12, с. 44–46]. Другий момент – тенденція перенесення законодавцем центру тяжіння соціальної діяльності держави з акцій допомоги на формування системи умов для якнайповнішого використання трудового, інтелектуального, підприємницького (загалом – “продуктивного”) потенціалу працездатних громадян і стимулювання їх особистої відповідальності за самозабезпечення. Сьогодні мудрість законодавця полягає не в роздаванні ним обіцянок гарантувати всім і кожному “гідне існування”. Вона – у створенні таких юридико-нормативних і організаційних механізмів, у заохоченні таких морально-психологічних активізаторів, які насправді дозволять “все більшії кількості людей долучитися до стосунків формальної рівності (вільного еквівалентного обміну) і досягти успіху в них” [12, с. 145].

За традицією авторів, які пишуть про соціальну державу, що склалася в науці про державу і право, вельми цікавим є питання: чи є така держава (чи може вона бути) одночасно державою правовою. Якщо домовитися визначати правову державу як державно-організоване суспільство, в якому основні права і обов'язки, свободи і відповідальність людини завжди враховуються і захищаються конституцією (законодавством), інститути публічної влади легітимні і легалізовані, у якій існує поділ влади і незалежність суду, то у позитивній відповіді на це запитання можна не сумніватися.

Однак варто тільки ввести у запропоноване визначення правової держави як ще одну невіддільну її ознаку принцип рівності надавань і отримань, що мусить мати місце у відносинах між найрізноманітнішими суб'єктами суспільної взаємодії, як у можливості позитивної відповіді на згадане питання доведеться засумніватися. Підсилює сумнів і та обставина, що соціальна діяльність держави (тим паче її наростання) виявляється за низкою позицій в різночитанні з реалізацією основних цивільних і політичних прав людини. “Між конституційною вимогою захисту особистої свободи і вимогою соціальної держави існує... “неминучий і принциповий стан напруженості”, тобто певна суперечність” [13, с. 240].

Нічого катастрофічного і надприродного в наявності таких суперечностей немає. З давніх-давен відомо, що не всі параметри цивілізованого людського співжиття точно узгоджуються між собою, не всі вони гармонійно поєднуються один з одним. Таке воно споконвіку за своєю природою. Хрестоматійне підтвердження тому – “неминучий і принциповий стан напруженості” між свободою і рівністю. “Впродовж століть, – констатує І. Берлін, – люди прагнули до свободи і рівності як до одних з первинних цілей людського життя, але повна свобода... для сильних і талановитих несумісна з правом на гідне життя для слабких і менш обдарованих... Без наявності свободи, хоча б у невеликому ступені, немає вибору і тому немає можливості залишатися людиною в нашому розумінні. Але свобода може бути обмежена заради соціального добробуту, щоб нагодувати голодних, дати притулок знедоленим...” [14, с. 58].

Назавжди позбутися подібних колізій неможливо. Є, проте, шлях, рух яким дає шанс пом'якшити, стримати небезпечне (а часом згубне для суспільства) стикання конфліктних принципів. Цей шлях – пошук, знаходження і підтримка прийнятного компромісу між ними, здатного зберігати елементи кожного з них, сприяти розвитку соціуму. Нешвидкоплинним, наприклад, є завдання пошуку й утримання необхідної рівноваги між параметрами ієрархічно побудованої і функціонуючої організації, якою є публічно-владно інтегроване суспільство (держава), і параметрами ринку, а ширше – архітектонікою і принципами функціонування системи горизонтальних стосунків різних механізмів і процедур еквівалентного обміну.

Що стосується соціальної держави, то “дух права” присутній в ній настільки, наскільки вдається (кожен раз стосовно тієї або іншої конкретної суспільно-історичної обстановки) досягти передусім за допомогою закону на оптимальній комбінації права з іншими соціальними чинниками, такими ж, як воно, позитивними і значущими для цивілізованого людського буття. Розумної альтернативи цьому варіанту поєднання соціальної і правової державності немає [15, с. 39].

Висновки. Отже, вищевикладене дозволяє стверджувати, що найтісніше соціальна держава пов'язана з громадянським суспільством. Створюючи систему соціальних прав, громадянське суспільство безпосередньо визначає соціальну політику держави – і за цілями, і за механізмами. Вимоги окремих соціальних груп закріплюються у вигляді окремих соціальних норм, зумовлюючи у держави відповідну відповідальність і функції, реалізація яких викликає необхідність розвитку соціальних інститутів, механізмів, організаційних структур і фінансування. Будучи найбільш пізнім атрибутом, який з'являється у соціальній державі, громадянське суспільство пов'язане з усіма, що з'явилися раніше за нього властивостями держави. Взаємозв'язок між соціальною державою передбачає залежність виявів кожної властивості, і від гіпотетично попередніх, на основі яких ця властивість формується, і від системи загалом.

Громадянське суспільство є не тільки умовою більш повної реалізації властивостей загальної соціальної підтримки в соціальній державі, але й механізмом симбіозу громадянських і соціальних прав, способом, легітимацією правової природи соціальної політики. Ще тіснішим є зв'язок між громадянським суспільством та відповідальністю держави за рівень добробуту громадян. Саме в цьому аспекті збільшується диференціація вимог громадянських інститутів до держави, що зумовлює структуру та обсяги реалізації цього атрибута.

З аналізу взаємовідносин громадянського суспільства з іншими атрибутами соціальної держави з очевидністю впливає, що громадянське суспільство задає динаміку соціальної держави, розвиваючи її. Отже, ступінь розвитку громадянського суспільства характеризує рівень соціальної держави. Інакше кажучи, саме громадянське суспільство є механізмом подальшого розвитку функціональної структури розвинених форм соціальної держави.

1. Матузов Н. И. *Личность, политика, право* / Н. И. Матузов // *Теория политики: общие вопросы* / под. ред. И. Н. Коновалова, А. В. Малько. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1994. – С. 14–33.
2. Парсонс Т. *Система современных обществ* / Толкотт Парсонс; пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 271 с.
3. Рябов С. Г. *Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: монографія* / С. Г. Рябов; Нац. ін-т стратег. досліджень. – К., 1996. – 117 с. – (*Стратегія політики і політичний аналіз; вип. 1*).
4. Maritain J. *Éléments de philosophie. Introduction générale a la philosophie* / Jacques Maritain. – Paris: Téqui, 1921. – 232 s.
5. Дюркгейм Э. *Социология. Ее предмет, метод, предназначение* / Эмиль Дюркгейм; пер с фр., сост., послесл. и прим. А. Б. Гофмана. – М., 1995. – 352 с. – (*История социологии в памятниках*).
6. *Політологія: підручник* / В. Г. Антоненко... [та ін]; за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – 3-є вид., перероб., доп. – К.: Акад., 2006. – 567 с. – (*Альма-матер*).
7. Журавський В. С. *Політична еліта України: теорія і практика трансформації* / В. С. Журавський, О. Ю. Кучеренко, М. І. Михальченко; Укр. акад. політ. наук; Ін-т соціології НАН України. – К.: Логос, 1998. – 264 с.
8. Von Mises L. *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über Sozialismus* / Ludwig Von Mises. – Wien: Fischer, 1922. – 503 s.
9. Нерсесянц В. С. *Философия права: учеб. для вуз.* / Владик Сумбатович Нерсесянц; *Ин-т гос. и права Рос. акад. наук, Акад. правовой ун-т.* – М.: Норма-Инфра М, 1998. – 647 с.
10. Мальцев Г. В. *Социальная справедливость и право* / Геннадий Васильевич Мальцев; Акад. обществ. наук при ЦК КПСС, каф. теории гос. и права. – М.: Мысль, 1977. – 253 с.
11. Шрейдер Ю. А. *Этика. Введение в предмет* / Ю. А. Шрейдер. – М.: Текст, 1998. – 272 с.
12. May В. *Экономическая реформа: сквозь призму конституции и политики* / В. May. – М., 1999. – 240 с. – (*Библиотека Московской школы политических исследований; вип. 16*).
13. Мишин А. А. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник* / Август Алексеевич Мишин. – М., 1996. – 396 с.
14. Берлин И. *Стремление к идеалу* / И. Берлин // *Вопросы философии.* – 2000. – № 5. – С. 51–62.
15. Forsthoff E. *Rechtsstaat im Wandel: verfassungsrecht Abhandlungen* / Ernst Forsthoff. – Stuttgart: W. Kohlhammer, 1964. – 227 s.